

Záborského hry pre fiktívne národné divadlo

Andrej Mat'ášik

Zo životopisu

- Narodil sa v rodine zemana 3. februára 1812 v Záborí pri Martine.
- Po štúdiách v Necpaloch a Gemeri absolvoval ev. lýceum v Kežmarku (1832).
- Vyštudoval evanjelickú teologickú akadémiu v Prešove (1832 – 34).
- V rokoch 1835 – 39 bol ev. kaplánom v Pozdišovciach.
- V Halle (1838-40) bol spolužiakom Ľ. Štúra a tam sa začali ich spory, ktoré vyvrcholili po vydaní zbierky Žehry (1851).
- Po návrate zo štúdií sa stal kaplánom M. M. Hodžu v Liptovskom Mikuláši a v roku 1840 ev. kňazom v Rankovciach.
- Začiatkom roka 1842 prestúpil na katolícku vieru, po štúdiu bol v roku 1843 vysvätený za kňaza a stal sa kaplánom nemeckého zboru v Košiciach.
- Na výzvu zakladateľov spolku Tatrín (26.-28. augusta 1844) sa odmietol zapojiť do jeho činnosti a vyslovil sa proti spisovnej slovenčine.
- 2. mája 1848 anonymne publikoval v Slovenských národných novinách sedembodové Žiadosti slovenského národa, hrozil mu zato hrdelný trest.
- 24. februára 1849 v Košiciach nepodporil agitáciu Ľ. Štúra za Slovenskú revolúciu.
- V roku 1850 bol vymenovaný za profesora gréčtiny na Právnickej akadémii v Košiciach.
- V rokoch 1850 – 53 bol po Andrejovi Radlinskom redaktorom Slovenských novín vo Viedni (spolu s Danielom Lichardom).
- Od roku 1853 pôsobil ako farár v Župčanoch pri Prešove, znepriatelil si farníkov, pretože sa začal venovať hospodárstvu a sporil sa s nimi o práva k majetkom.
- Zúčastnil sa na slovenskom memorandovom zhromaždení 6. a 7. júna 1861 v Martine.

- V roku 1862 sa vracia k literárnej tvorbe, pod pseudonymom Dr. Fedor vydal v satirickom časopise Černokňazník Dopisy z Kocúrkova.
- Ako zakladajúci člen sa zúčastnil na ustanovujúcom zhromaždení Matice slovenskej (4. augusta 1863).
- V roku 1875 uzatvoril zmluvu s Maticou českou, ktorá sa zaviazala vyplácať mu celoživotný dôchodok a prevzala pozostalosť. Životopis bol v zalepenej obálke so zákazom otvoriť ho pred rokom 1900.
- Zomrel 23. januára 1876 v Župčanoch. Národné noviny až takmer po dvoch týždňoch (3. februára) informovali o jeho smrti.

Úvod:

Vari práve Záborského záujem reflektovať problémy z viacerých uhlov pohľadu ho viedol k tomu, že sa v 60. rokoch, v osamelom ústraní župčianskej fary rozhodol písať divadelné hry. Ako vzdelaný, sčítaný človek nepochybne počas svojich pobytov v Nemecku a Viedni rozpoznal, akú významnú úlohu pre výchovu ľudu a národa môže mať na javisku predvedený ideál, alebo naopak ako odradzujúco pôsobí divadelný obraz ľudských necností. Svoj estetický ideál sformuloval v dialogizovanej poviedke **Básnici** (1863), v ktorej žiadal rešpektovať pri písaní drámy predovšetkým princíp continuity deja.

Vďaka Jozefovi Karolovi Viktorinovi*, ktorý jeho texty vydával v Pešťbudíne knižne, sa o diela Jonáša Záborského aspoň medzi vzdelancami vedelo, hoci v divadle, za jeho života uviedli iba tri jeho frašky ale žiadnu z hier, na ktoré bol hrdý.

Slovenská literárna história sa zmierila s tým, že Záborského treba charakterizovať ako osamelého bežca, ktorý v dobe generačného nástupu štúrovcov a romantizmu zostal „za pecou“, tvrdohlavo sa pridŕžajúc prekonanej klasicistickej estetiky. Niet pochýb o tom, že je to tvrdenie z veľkej časti opodstatnené. Jeho životopis a dielo prezrádzajú, že Záborský bol obrovským talentom, ale i nesmierne zložitým mužom. Zjavne bol veľmi ambicióznym a nedokázal veci robiť polovičato. Keď sa štúrovci nadchli sa pre jeho ódu Na Slovákov, cítil sa skvele – no kritické pripomienky na ďalšie diela ich vzťahy výrazne ochladili. Zdá sa, že definitívny ortiel nad jeho ambíciou stať sa hrávaným, nielen vydávaným

autorom, vyniesol on sám rozhodnutím prestúpiť na katolícku vieru. Zradu mu evanjelickí predstavitelia nezabudli a L. Štúr si nenechal pre seba ani zážitok z 24. februára 1849 v Košiach, kde sa k nemu priznal Záborský len večer v súkromí a nevystúpil na podporu národnej revolúcie verejne.

Je paradoxné, že zatiaľ čo slovenskí ochotníci v 60. rokoch hľadali cez české preklady tituly, ktoré by divákov dokázali zaujať a na ktoré by skromné ochotnícke kapacity stačili, tvoril v samote župčianskej fary „slovenský Shakespeare“ náročné dramatické básne, priam predurčené pre Národné divadlo. Na javisko SND sa však dostal až pol storočia po smrti – Borodáč v roku 1935 uviedol jeho Najdúcha v svojej úprave.

Prehľad tvorby

Spočiatku sa zdalo, že jeden z najproduktívnejších slovenských literárnych dejateľov 19. storočia, Jonáš Záborský, bude platnou posilou pre formujúcu sa generáciu štúrovských študentov, rozišli sa však po ostrej polemike s M. Dohnánym a J. Kalinčiakom po vydaní klasicistickej zbierky **Žehry** (1851), v ktorej Záborský publikoval epigramy, ódy, básnické listy a reči v hexametri. V roku 1863 vydal v časopise Sokol úryvky z rozsiahleho eposu **Vstúpenie Krista do raja** (25 spevov, takmer 4,5 tisíca veršov), ktorý po 150 rokoch prebásnil František Štraus. Zo začiatku 60. rokov pochádza aj satirická dramatická báseň **Faustiáda** (úryvky publikované 1864 v Černokňazníku).

Fascinoval ho rozpor medzi realitou a ideálom, skutočnosťou a ilúziou, faktami a ich interpretáciou, ktorý zobrazil napr. v próze **Dva dni v Chujave** (1873).

Ako autor divadelných hier bol obdivuhodne plodný – iba v roku 1863 poslal do matičného dramatického súbehu 3 hry (**Posledné dni Moravy, Bitka u Rozhanoviec, Felicián Sáh**) a v almanachu Lipa pod pseudonymom Vojan Jozifovič vydal ďalšie dve – **Odboj zadunajských Slovákov a Arpádovci**. V roku 1865 vyšiel súbor **Básne dramatické**, do ktorého Záborský zaradil hry z dejín Veľkej Moravy a dejín Uhorska – **Posledné dni Velikej Moravy, Felicián Sáh, Karol Dračský, Alžbeta Ludiekovna, Odboj zadunajských Slovákov a Arpádovci**. Pod názvom **Lžedimitriády** vyšiel v roku 1866 druhý zväzok Záborského hier, v ktorom

bolo 9 hier – **Ubitie Dimitrija, Ocárenie Godunova, Lžedimitrij v Poľsku, Pád Godiunových, Prvý Lžedimitrij, Druhý Lžedimitrij, Tretí Lžedimitrij, Liapunovci a Poslední zločinci**. Popri tom zo 60. rokov pochádzajú Záborského hry **Pomsta za pomstu, Chorvátska Helena, Stroskotanie Srbska, Ďorde Čierny**. Je paradoxné, že Záborský na jednej strane písal hry, dokumentujúce nado všetku pochybnosť jeho slavianofilstvo, no koncom 60. rokov prepisoval svoje drámy do maďarčiny v úsilí urobiť všetko, aby nezostali iba v rukopisoch. Ktovie, ako by na jeho autorský vývoj mohlo zapôsobiť, keby sa aspoň jeho menej zložitú a divácky nepochybne atraktívne veselohry a frašky, dostali na javiská slovenských ochotníckych súborov? To sa podarilo aspoň niektorým z jeho frašiek, ktoré vydal Viliam Paulíny-Tóth (1870) **Najdúch, Striga, Bohatý okrádač, Cudzoložník, Korheľ a ožran, Jánošíkova večera** či **Pytač** spolu s **Chorvátskou Helenou, Huňadovcami, Dóžom, Utišeničom, Stroskotaním Srbska, Ďorde Čiernym, Betlehemom, Bátorýčkou** a novou verziou **Posledných dní Moravy**.

- Jozef Karol Viktorin (1822-1874), katolícky kňaz, vydavateľ, organizátor literárneho života. Vydal 3 ročníky almachu Lipa (1860-64), v ktorých uverejnil aj kľúčové diela Jonáša Záborského. Vydal aj niekoľko zväzkov Záborského hier. Bol spoluzakladateľ Matice slovenskej, ktorej odkázal svoju knižnicu.

Krátke:

Trvalý nezáujem (o odpadlíka?)

Slovenské ochotnícke divadlo sa po nástupe štúrovcov do spoločenského života stalo dôležitým nástrojom na šírenie myšlienok národného uvedomenia. V polovici 19. storočia bol už ochotnícky divadelný život relatívne bohatý. Ak pritom z rozsiahleho Záborského diela za jeho života uviedli iba frašku **Bohatý okrádač** (v roku 1868 v Dolnom Kubíne a Revúcej), **Jánošíkovu večeru** v Báčskom Petrovci (1870) a v Ružomberku frašku **Pansláv** (1870), nemohla to byť len náhoda.

Komplikované veršované smutnohry v niekoľkých dejstvách boli asi nad možnosť ochotníckych hercov.

Záborský na VŠMU

Uvedenie Záborského Bitky pri Rozhanovciach v úprave Karola Horáka v prešovskom divadle (1972) na chvíľu spochybnilo mýtus o nehrateľnosti jeho textov. Oslovili aj študenta réžie Juraja Nvotu, ktorý podľa scenára Mirky Čibenkovej pripravil Bitku ako absolventskú prácu so Zdenou Studenkovou, Jozefom Vajdom, Štefanom Kožkom, Štefanom Mandžárom, Annou Maľovou a Jánom Zacharom (1976).

Bláznovstvo je hlavná požiadavka

V poviedke Básnici (1863) zverejnil Záborský niekoľko postrehov o spoločenskom postavení slovenského autora, ktorých platnosť je – zdá sa- univerzálna a nadčasová: *„Knižníctvo naše je eldorádo chlapcov a nedoukov. So slovenskou knižkou opováži sa vytasiť každý chlapec, každý nedouk. Preto potom zostáva len pri takýchto na nič sa nehodiacich hrdziakoch. Pre ne nemôžu sa objaviť diela zrelšie. Kúpi človek raz, druhý raz slovenskú knižku: keď vidí, že to samé chlapčiarstvo, nekúpi viac žiadnu.“* (...) *„Básnik slovenský musí vedieť pracovať bez odmeny, ba i bez ohľadu na uverejnenie svojich trudovín. Ak to kto nazve bláznovstvom, teda bláznovstvo je hlavná požiadavka pri básnikovi slovenskom.“* (...) *„Výchova mládeže našej spočíva na základe cudzom a knihy slovenské nedávajú chleba. Ešte i my ochotníci radi krivdíme sebe. Máme zlý predsudok oproti sebe. Ťažko nám veriť, že by zo slovenského pera dačo dobré vyplynúť mohlo, Odsudzujeme našské diela slepo a slepo cudzie obdivujeme. Nikto však sa nepreslávi v cudzine, kto sa nepreslávil napred doma.“* Podobnosť s realitou na začiatku tretieho tisícročia už nie je Záborského problémom...

Spor s baťkom Hollým

V časopise Hronka uverejnil Záborský klasicizujúce časoméne ódy na Šafárika, Kollára a Muňaja a pod pseudonymom N. Magurský uverejnil v almanachu Zora ódu Na Slovákov, ktorú omylom pripisovali najskôr

Kollárovi a Záborskému neskôr priznané autorstvo prinieslo rešpekt a náklonnosť L. Štúra a jeho žiakov. Keď však pokračoval ódou Na Hollého (1837), jemná kritika sa veľmi dotkla. Záborský si to uvedomoval a keď o dva roky cestoval do Halle, z Pešti napísal Hollému ospravedlnenie.